

A demokratikus építészet útvesztői és az újraértelmezés kényszeressége

*Die politische Architektur deutscher Parlamente
Von Häusern, Schlössern und Palästen*

Szerkesztette Julia Schwanholz, Patrick Theiner, Wiesbaden, Springer VS, 2020, 482 oldal

A felejtésnek igazságot szolgáltató Harald Weinrich példázatos könyvben mutatta be az európai kultúrkör változatos viszonyát Mnemoszünéhez az ókortól kezdődően egészen a XX. század kataklizmájáig. A *Léthében* a feledés orgiáinak nevezte a háborúkat, és az újrakezdéshez szükséges felejtést boncolgatta. A felidézett anekdotikus esetek a háború előteréből származó egyéni tragédiák, színes újsághírek, a nyilvánosság előtt zajló, talányos nyomozások, az emlékezetkiesés elemezhető, patológikus példái. Ám nem érint egy másik, ezeknél rejtettebb, zavarba ejtő háttérjelenséget: az újrakezdés kívánalmából fakadó kollektív amnéziát. Erre már az Európa sors történeteit feltáró W. G. Sebald emlékeztet *Légi háború és irodalom* című, hiánypótló könyvével. Sebald az „arctalan valóság létrehozásáról” beszélt, amely „eleve gátolt minden visszaemlékezést”, következképpen el- és kibeszéletlen maradt a német városok lerombolása.¹ A kollektív gyökeresztés bekerült a német nemzet lelki háztartásába, az épített örökség javának eltűnésére pedig csupán az új-építés vakfoltjai emlékeztethetnek.

Sajnálatos módon a kínálkozó számvetés az itt vizsgált kötetből elmaradt. (Mindazonáltal aki látta Roberto Rossellini 1948-as neorealista, *Germania anno zero* című dokumentumértékű, a szétbombázott Berlin sivár kőhalmai között lassan kibontakozó filmdrámáját a szóke kisfiúról, Edmund Köhlerről, az szerezhette a témakörrel némi benyomást.) *A német parlamentek politikai építésze. Országházakról, kastélyokról és palotákról* a két szerkesztő lényegre törő kérdéseivel indul: „Van-e összefüggés a politikai rendszer és a demokráciák minősége között? Lehet-e egy ország politikai identitását és kultúráját illetően következtetéseket levonni a politikai épületek elrendezéséből és kialakításából? Az építészeti stílusok, a politikai épületek elhelyezkedése és arányai összefüggésben

vannak-e az adott kormányzati rendszerrel?” (3.) A gazdag elméleti és pozitív tudásanyaggal felvértezett könyv a hatalmi, illetve demokratikus építészet kérdései nyomán számba veszi a Német Szövetségi Köztársaság tizenhat tartományi parlamenti épületét, valamint a Bundestagot és a Bundesratot. A kötet végén lévő egyik összegző tanulmányban Klaus von Beyme általános értékelést nyújt: amilyen egyedülálló államforma a Német Szövetségi Köztársaság föderalizmusa, olyan sokszínű a keletkezésükben és hagyományaikban nagyon eltérő tartományi parlamentek építészeti kialakítása (vö. 452.). Széles tehát a spektrum a stuttgarti Bauhaus-kockától a mainzi Kurfürstenpalastig, ám szisztematikus összehasonlítás és bizonyos fokú tendenciózusság révén a tanulmányírók valamennyi épülettípusban felfedezik ezen építészet főbb jellemzőit. Sőt, többségük nagy igyekezettel mutat rá a homlokzaton, a tetőzeten vagy a belső terek kialakításán tükröződő demokratikus jelenségekre és kívánalmakra, mint amilyen a hatalomgyakorlás, a népfelség vagy az átláthatóság.

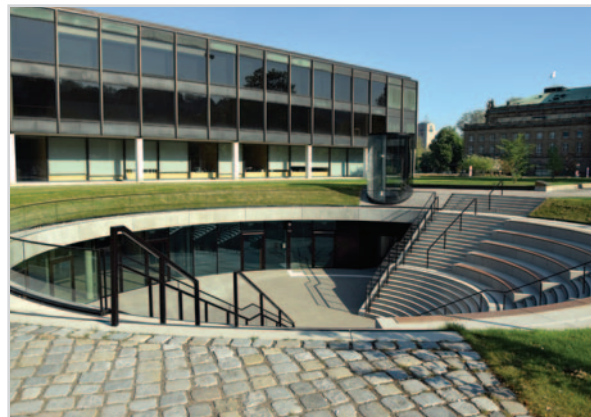
A kötet első fejezetében található Michael Minkenberg elméleti alapokat lefektető bevezető tanulmánya. Minkenberg az összehasonlító politikatudomány professzora a Viadrina Frankfurt Egyetemen. Kutatási területei közé tartozik a jobboldali radikalizmus Nyugaton és Keleten, vallás és politika a modern demokráciában, valamint az európai politika és építészet összefüggései. John R. Parkinson 2012-es, *Democracy and Public Space* című könyvére támaszkodva kifejti, hogy a demokrácia az intézményi dimenzió mellett deliberatív és performatív vetülettel is rendelkezik, azaz jelen van a nyilvános térben, ezért érdemes megvizsgálni a demokratikus és a nem demokratikus rendszerek fővárosainak és országgyűlési épületeinek tipológiáját. Majd így fogalmaz: „Az építészet demokra-

¹ SEBALD, Winfried Georg: *Légi háború és irodalom. A rombolás természetrajza*. Ford. BLASCHTIK Éva, Bp., Európa, 2014, 15.

tikus minősége mindenekelőtt ama teljesítményén mérhető, hogy különböző szinteken reprezentál és integrál azáltal, hogy egyszerre képviseli az azonosságot (Identitát) és a különbözőséget (Differenz).” (116.) A Német Birodalom alkotmányos monarchiáját (1871–1918) a weimari köztársaság félig elnöki rendszere (1919–1933), a Harmadik Birodalom nemzetiszocialista diktatúrája (1933–1945) és a Német Szövetségi Köztársaság parlamenti demokráciája (1945-től) követte. Minkenberg szerint ennek a német közelmúltnak a diakrón „differencia-reprezentációjában” az építészet művei sajátos „identitásreprezentációt” biztosítanak, miközben egyúttal a demokrácia sajátosan német felfogására is utalnak (vö. 121.). Majd négy megközelítési módról beszél, amelyekből három vonatkozik az építészetre. Egy fővárosi architektúrának el kell ismernie nép és politikai osztály munkamegosztását, tehát az előbbinek teret kell biztosítani. Még ha az épületek a demokrácia minősége szempontjából kisebb szerepet is játszanak, „anatómiájuk” tegye lehetővé a démosz számára a legfontosabb döntési folyamatok transzparenciáját. Végezetül: a demokrácia, mint folyamat, mutassa fel a demokratikus minőség mércéjét azáltal, hogy „bevonja a démoszt az építésbe, a főváros ki- vagy átépítésébe.” (33–34.) Megjegyzendő, hogy a másik elméleti bevezető szerzője,

Werner J. Patzelt (professor emeritus, parlamentarizmus-kutató) több ponton is árnyalja Minkenberg álláspontját. Példának okáért nem ragaszkodik ahhoz, hogy a demokrácia reprezentációja lehetőség szerint hézagmentes legyen az épületeken – hanem számára e hiányosságok ép-penséggel konstitutívnak tűnnek (vö. 60.).

Elsőként lássuk Sven T. Siefken politikatudós (Martin-Luther-Universität, Halle-Wittenberg) *Megegyezés, munkahelyi léggör, napfény – Baden-Württemberg tartományi parlamentjének épülete és annak szimbolikája* című esetta-

Baden-Württemberg állam parlamentjének épülete. Az előtérben Beat Zoderer *A nép képviselője* szobrának feje. Stuttgart, Németország, 2018 © Wikimedia Commons

nulmányát! Az egykori Német Szövetségi Köztársaság első, teljesen új parlamenti épülete Baden-Württemberg tartományháza Stuttgartban. Az 1950-es évek végén épült, 2013 és 2016 közt felújították és korszerűsítették. Siefken három szempontot érvényesít: az új építésű, modern épület a tartomány újraalapítását és egyesítését szimbolizálja; az architektúra a pragmatikus életvitelt jellemzi a maga „erősen befelé forduló atmoszférájával” (67.); a felújításokat a politikai cselekvéssel szemben támasztott nagyobb transzparencia jegyében végezték el.

Az épületre két pályázatot is kiírtak, de már az első versenyeljárás során irányadónak kellett tekinteni Ludwig Mies van der Rohe, a dessau Bauhaus egykori igazgatójának terveit. A végleges kialakítással a Kurt Viertel elképzelését alaposan átdolgozó Horst Linde állhatott elő, aki Mies van der Rohe követőjeként többek között tombak függönyfallal idézte meg a Bauhaus-mester eredeti koncepcióját. A nagy üvegfelület dacára az épület nem átlátható, mivel napközben a sötétre patinázott üveghomlokzat visszatükrözi a környezetet, amiben Siefken ennek ellenére a parlamentáris reprezentáció szimbólumát látja: „a népképviselőket a társadalom tükröként” (70.). Így válik a stuttgarti tartományház „kastélyok és paloták nyomasztó és lehengető építészetének vagy akár a nemzetiszocializmus diktatórikus épületeinek ellenpólusává” (71.). A németek (újja)épített örökségének leplezetlenül negatív minősítése sajátos módon jól megfér a náci építészettel való közvetett párhuzamba állítással.

A műemlékvédelmi előírások nem sok változtatást engedtek meg a külső kialakításon, ezért a homlokzat és annak stílusa a régi maradt. Az elmúlt évtizedekben mégis sokat alakítottak a megfelelő munkaergonómián. A Bauhaus egykori modern funkcionalitása a belső terek kialakításában és a koncentrált munkavégzés hangsúlyozásában érhető tetten. Például a plenáris terem mennyezetén tizenkét fénykúpon és harminchat kerek nyíláson keresztül minden ülőhelyről láthatóvá vált az égbolt. Ez jelentősen javította a helyiség atmoszféráját (és emlékeztet a bajor parlament fényátersztő műanyagból készült mennyezetére), másfelől a fényhatások következtében a fizikailag vízszintes tető sátorszerűnek hat. Siefken szerint mindez annak a jele, hogy az 1980-as évektől megnőtt a munkavégzés bemeneti részének jelentősége. „Az inputra és az áteresztőképességre (Throughput) így jelentősebb figyelem hárul, ami a nagyobb átláthatóságot hangsúlyozza.” (79.)

A lapos plenáris terem a Németországban elterjedt félköríves szerkezetet mutatja (az első kör alakú üléstermet Rajna-vidék-Pfalzban hozták létre 1987-ben – ismerteti Isabelle Kuhn tanulmánya), ahol a kormánypadot és az elnökségi asztalt valamivel magasabbra helyezték. A terem padlózatát korábban léghalapáccsal kellett felnyitni egy-

egy választás után, hogy a képviselői helyekhez és a frakciókhoz igazíthassák a kialakítást (2016 óta az Alternative für Deutschland is képviselteti magát a baden-württembergi törvényhozásban). A műszaki és energetikai felújítás óta viszont nincs már ilyesmire szükség, egy mozgatható sínrendszer kialakításának és a csúsztatható forgószekeknek köszönhetően. Az épületbe Beat Zoderer svájci művész több mint hét méter magas sakkfigura-szobrát integrálták, amelyet az épület körüli egyik fénykútban helyeztek el (egy másikba fát ültettek): gömb alakú feje kiemelkedik a parkosított terület felszíne fölé, a szavazópolgár és az egalitárius politika jelképeként.

A szerző véleménye szerint a stuttgarti épület „a közvélemény igényeinek és a németországi parlamentek önképének változását jelképezi” (67.). Siefken elemzése ezért kerülhetett a kötet középső részét kitevő esettanulmány-sorozat élére. Ez a hangsúlyossá tétel azonban, mint látni fogjuk a következő, tetszőleges példákban, igencsak kérdéses. Hogyan is mutathat túl önmagán és válhat általános kiindulóponttá egy olyan országház elemzése, amely esztétikájában divatjamúltnak, sőt alig kielégítőnek mutatkozik? A szerző maga ismeri el, hogy a plenáris terem „bunkerhangulatát” csak a fényhatásokat érvényre juttató átalakításokkal sikerült megszüntetni – ami azonban kívülről jöttányit sem segített az épületen, leszámítva talán a felülnézeti drónperspektívát. Építészettörténeti szerepét pedig tisztázatlanul hagyja; végtére is arról a Stuttgartról van szó, amelynek városközpontját a II. világháborúban szinte teljesen elpusztították. Ezt a tényt Siefken rögzíti ugyan, de nem értékeli átfogóan, így az épületet nem helyezi el sem az új építésű (például Stuttgart, Düsseldorf, Bréma, Erfurt), sem a XX. század viszontagságait valamilyen módon átvészelt német parlamentek sorában (például Kiel, Saarbrücken, Magdeburg). Utóbbi persze különösebben nem lepi meg a figyelmes olvasót, aki a kötet elméleti bevezetőjében ezt olvashatta: „Csak a már létező demokráciával rendelkező országokban várhatjuk el, hogy az ott kibontakozó fővárosi építészet a demokratikus rendszer intézményi felépítését is tükrözze.” (24.) Az említett tartományi fővárosok és székhelyek zömmel XIX. századból származó épületei magától értendően nem kínálhatnak legitim összehasonlítási alapot.

Michael Weigl a Passau Egyetem politikatudományi tanszékén dolgozik, és többek között a bajor tartományi politikával foglalkozik. *A müncheni Maximilianeum: a király projektje, a népuralom szimbóluma* című tanulmányában szintén olyan intézményt vizsgál, amelynek „eredeti” épülete a szövetségesek bombázásának esettárgyul. A Maximilianeum 1949 óta a bajor parlament székhelye és a bajor demokrácia jelképe, „a demokratikus szuverén reprezentatív új otthona” (87.). Siefkennel ellentétben Weigl nem úgy véli, hogy a II. Miksa kezdeményezésére

megépült monarchikus Maximilianeum ne adhatna ott-hont egy demokratikus intézménynek, és alaptalannak nevezi a hasonló aggályokat. Sőt, érvelése szerint teljességgel lehetséges egy demokrácia előtti, királyi épület demokratikus újraértelmezése.

München mai városképét, impozáns kialakítását dinasztikus múltja határozza meg. A Wittelsbach-ház 1180 és 1918 között megszakítás nélkül uralkodott Bajorországban: „Az óváros minden utcája a Wittelsbachok lehelét viseli magát.” (90.) Míg II. Miksa az ókori Görögországrért rajongó, művészetpártoló apja, I. Lajos klasszicista épületek egész sorát alapította, addig fia német és bajor elemekkel ötvözte a neogótikus stílust az összbajor identitás megteremtése céljából. Ennek a szándéknak a jegyében épült a Maximilianeum is a gazdagabb, reprezentatív óváros és a szegényebb keleti városrészek határán. Ünnepélyes alapkövetételére 1857. október 6-án került sor. Látványos homlokzata nyugat felé, mérsékelt, egyszerűbb és józanabb arca kelet felé néz.

A II. világháborúban megrongált épületben először 1949. január 11-én ült össze a tartománygyűlés. Mivel a Maximilianeum tulajdonosa máig a Studienstiftung, Németország jelentős ösztöndíj-alapítványa, állandó egyeztetésre volt szükség, valahányszor változtattak valamit az épületen. Így született az a sajátos szükségmegoldás, hogy a régi plenáris terem hátsó falán lévő és II. Miksa megrendelésére készült festményt ugyan nem távolították el, de függöny mögé rejtették. 1975-ben ugyanis a tartományi parlament akkori elnöke, Rudolf Hanauer (CSU) kijelentette, hogy Wilhelm von Kaulbach *Szalamiszi csatája* „túl viharos, eseménydús és harcias”, ezért nem alkalmas arra, hogy „méltó módon díszítse a plenáris üléstermet”

(96.). 1959-ben a keleti oldalon, nyugat–keleti irányban két szárnyépületet emeltek a díszes homlokzat átalakítása nélkül. 1978–1986 között felújították, 1991 és 1993 között mélygarázzsal bővítették, 1994-ben két újabb szárnyat kapott észak–déli irányban, majd 2010 és 2012 között az északi udvar felől megtoldották egy konferenciaépülettel. Jelenleg a régi épület alsó szintjeit alakítják át általános energetikai és műszaki szempontok szerint, valamint javítják a megközelíthetőségét. Az örökös átépítések ellenére és műemlékvédelmi okok miatt a Maximilianeum persze nem sugároz demokratikus szellemet. A Maximiliansstraße felőli látványos gloriétta „nem a népfelenség, hanem a Bajor Királyság letűnt korának nyelvét beszéli” (94–95.). Így demokrácia helyett – a berendezés bizonyos hangsúlyos darabjai (emléktáblák, domborművek, faliszőnyegek) ellenére – a bajor tartományház 1945 után inkább a nemzeti függetlenséget, a hagyományokat és a bajorok saját történelmét szimbolizálja. Weigl szelektívnek nevezi ezt a reprezentációt és magától értetődőnek, egyúttal elvontnak a történelmi épület modern szimbolikáját, amely ugyanakkor három, egymással szorosan összefüggő szempontot kíván közvetíteni. „1. A parlamentnek a demokrácián belül a nép képviseletként viselt felelősségét, és az ahhoz szükséges erényeket, hogy a képviselők eleget tegyenek ennek a felelősségnek. 2. Annak a következményeit, ha akár a kormány, akár maguk a képviselők [...] relativizálják vagy aláássák a parlament demokrácián belüli kiemelkedő jelentőségét. 3. Bajorország identitáspolitikai eszméjét a sokféleségben megvalósuló egységről, egy olyan szabadállamról, amely éppen azért erős és összetéveszthetetlen, mert értékeli nemzetségeinek, kultúráinak és hagyományainak sokféleségét, és mert

Maximilianeum,
a bajor parlament
épülete,
München,
Németország,
2010
© Wikimedia
Commons

A berlini
Képviselőház
díszlépcsőháza,
Németország,
2013
© Wikimedia
Commons

a népképviselőben mindenki egyenlően képviselteti magát – azaz a differenciareprezentáció eszméjét...” (98.)

De további mentő körülmények is akadnak a már ismertett vagy egyéb szükségszerűségeken túl (statikai adottságok, a belső terek kialakítása, a helyiségek megközelíthetősége az épületegyüttesen belül stb.). A 2005-ben létrehozott új plenáris terem Weigl szerint elősegíti, hogy a bajor parlament történelme ellenére sem tekinthető múzeumszerűnek, kialakításának könnyedsége pedig kontrasztban áll az épület nagy részének történelmileg súlyos légkörével. A szuverén bajor politika vezérgondolata márpedig éppen az, hogy történelem és modernitás összeegyeztethető. A Maximilianeumban otthonra talált bajor parlament nyitott országházként tekint önmagára, és elkötelezett az olyan értékek mellett, mint az átláthatóság, a polgárok felé való nyitottság (Bürgerfreundlichkeit) és a hozzáférhetőség (évente mintegy százezer látogatót vonz). Weigl szerint abban mindenki egyetért, hogy „az épületnek demokratikus és hívogató jellegűnek kell lennie, és hogy minden építészeti törekvést ennek az eszménynek kell vezérelnie” (100.). A tanulmány végkövetkeztetései magasabb elvi szinten újrafogalmazva visszahangozzák az eddigi érveket. Ha a Minkenberg által felállított ismérveket követjük, érvel az elemző, akkor a Maximilianeum demokratikus minősége ellentmondásosnak nevezhető, ami természetesen nem a demokratikus érzékenység hiányából fakad. Hiszen végső soron, toldja meg dialektikusan az okfejtést, az épület új, demokratikus-reprezentatív funkciókkal való felruházása az elit eszméjének demokratizálódásával járt együtt.

Berlinben három parlamenti épület van: a Bundestag (vagy Reichstag) egész Németország népképviselőt látja el, a Bundesrat a tartományi kormányok, az Abgeordnetenhaus pedig Berlin szövetségi tartomány parlamentje (mivel Berlin, hasonlóan Hamburghoz és Brémához, egyszerre város és tartomány). Utóbbiról *A berlini Képviselőház* címmel olvasható a kötetben Michael Minkenberg és (véltetően doktorandusza) Lena Schacht (Viadrina Frankfurt Összehasonlító Politikatudományi Tanszéke) tanulmánya. A tartományi parlamentek német elnevezése Landtag, a két említett Hanza-városé Bürgerschaft, és egyedül a berlini parlamentet hívják (1947 óta) Képviselőháznak. A Berlin központjában elhelyezkedő Abgeordnetenhaus épületegyüttese a reneszánsz stílusú egykori Porosz Képviselőházból és a barokk stílusú Porosz Főrendiházból (Preußisches Herrenhaus) áll. Előbbiben tartja tehát üléseit Berlin tartományi országgyűlése. Éppen amiatt lóg ki a tartományi parlamentek sorából, mert eredetileg is parlamenti épületnek szánták, ugyanakkor 1899-es átadásától napjainkig minden politikai rendszer saját elképzeléseihez igazította használatát. Példának okáért az épület dísztermében alakult meg 1918

utolsó napjaiban a Német Kommunista Párt, míg a Harmadik Birodalom idején horogkeresztekkel díszített kupolára cserélték le a plenáris terem ólomüveg mennyezetét. Ezen épület esetében, fogalmaz a szerzőpáros, az elérni kívánt „démosz általi felhatalmazás” (100.) tekintetében hiányosságok vannak a demokratikus teljesítményben.

Akárcsak a Maximilianeum épülete, a berlini Képviselőház is kettős arculattal rendelkezik: a korinthuszi oszlopokkal ellátott, természetes kőből készült homlokzat ünnepélyességét és reprezentatív jellegét az épület túlsó része ellensúlyozza, ahol hat alsó szintet alakítottak ki téglából, amelyeken irodahelyiségek kaptak helyet. A porosz eredetű épület egyik fő tanulsága építészet és politika kapcsolatát illetően az, hogy nem alkalmas a nemzeti identitás reprezentálására, „hanem államépítészetnek nevezhető, különösen azért, mert Poroszország soha nem formált igényt saját nemzeti identitásra” (114.). Mindazonáltal porosz jelleg vagy szimbolika annyiban mégis megjelenik rajta, hogy „lelkiismeretes és átgondolt tervezésével a mai napig megfelel parlamentáris feladatainak, és éppen e körülmény miatt nevezhető tulajdonképpen porosznak” (uo.). Amikor a berlini Képviselőház plénuma 1990-ben egyhangúlag úgy döntött, hogy beköltözik az egykori porosz parlament épületébe, az elképzelés az volt, hogy az épületet „a történelem olvasókönyveként [...] fogják fel, amelyben a múlt nyomai találkoznak a jelent alakító tanúságokkal” (116.). Itt ismét tetten érhető a diakrón differenciareprezentáció elve. Az épületen olyan mementók őrzik az ezen elvnek való következetes megfelelést, mint az 1945-ös harcok golyónyomai vagy a náci rezsim alatti átépítésekből meghagyott harmadik emeleti karzat korlátja. Az újjáépítés 1991 januárjától alig több mint két év alatt lezajlott, és javarészt megőrizte az épület történelmi örökségét. A szerzőpáros kvázi-ellentmondásosnak nevezi az átalakítások mögötti reprezentációs igényeket, mivel biztosítani kell egység és történelmi, valamint társadalmi sokféleség egyidejű közvetítését, ami „ebben az esetben azzal a szükségszerűséggel találkozunk, hogy stíluskérdésekben is el kell térni az antidemokratikustól” (uo.). A plenáris terem félköríves ülésrendjét kör alakúra cserélték, elősegítendő a frakciómunkát és a viták lefolytatását. Ennél az elrendezésnél azonban, elmentésben a düsseldorfi tartományi parlamenttel, nem ül képviselő a házelnök mögött. A tetőt szintén átalakították, és az ólomüveg mennyezet helyett üvegből készült kontyvetőt építettek be. Bár az üveg használata a demokratikus építésmód jellegzetes példája, a szerzőpáros hiányosnak találja az üvegmetaforát: „egyrészt az átlátszó anyag használata nem garanciája a demokratikus eszmék iránti nyitottságnak, másrészt a plenáris üléstermekben található nézőtribünök sokszor ugyanúgy kétélű szimbolikát mutatnak, mivel az anyag által lehetővé tett vizuális

kapcsolat nem engedheti meg, hogy figyelmen kívül hagyjuk a polgárok és képviselőik közti ténylegesen meglévő fizikai elkülönülést” (118.). Több esettanulmány szerzője szerint is tompítható ez a (nyilvánvaló) elkülönülés, ha az ülésteremben, mint Berlin esetében is, nyitott tribünt alakítanak ki – „amely tágas látogatói galériában mindegyik előtt egy mélyen egalitárius demokratikus szellem fedezhető fel” (121.) – az érdeklődő polgárok és a sajtó számára. Vagy ha növelik az épület és a törvényhozás helyszínének fizikai és mediális hozzáférhetőségét, például az épület megfelelő átalakításával, tévé- és rádióközvetítések révén vagy az internet kínálta egyéb lehetőségekkel.

Ám ez sem menti meg a csak jó érdemjeggyel jutalmazott Képviselőházat attól a hiányosságtól, folytatják a szerzők érvelésüket, hogy a démosz számára nincsen biztosítva a szimbolikus és manifeszt felhatalmazást garantáló tér. Márpedig annak érdekében, hogy „az emberek ne a demokratikus teljesítmény puszta nézőinek gondolják magukat, a parlamenten belül és kívül is állampolgárként kell tekinteniük önmagukra: mind a helyiségek használata [...], mind a gyülekezési és demonstrációs (a képviselők számára érzékelhető) tér révén. Jelen esetben mindkettő hiányzik.” (119.) Persze már rég baj van akkor, te-

hetnének hozzá némi malíciával, ha az állampolgárok utolsó demokratikus mentsvárát a parlamenti épületben vagy akörül lévő közösségi-gyülekezési tér jelenti, nem pedig egyéb és jóval nyomatékosabb közvetlen eszközök, mint amilyenek az alapvető emberi jogok vagy a referendum. Az utóbbi jogi intézménynek persze vajmi kevés köze van a „demokratikus építészethez”, nem is csoda, hogy az ügybuzgó tanulmányírók nem veszik számításba, de ettől még legitim demokratikus volta aligha tagadható. A kötet végéről már idézett von Beyme már higgadtabb következtetésre jut: a politikai építészeti a demokráciában csak kiegészítheti, de nem helyettesítheti a döntéshozatali politikát.

Anne Klinnert a Potsdami Egyetem doktorandusza és oktatója, a *Welt Trends* című külpolitikai folyóirat főszerkesztő-helyettese. A *hamburgi Városháza – a polgárok temploma?* című, „újnémet” nyelvi elemekkel felpántlikázott tanulmánya a szabad Hanza-város múltjához és látképéhez eminens módon hozzátartozó épületről szól, amely 1897-ben készült el, és deklarálta Hamburg szabadságát, hatalmát, polgári függetlenségét és büszkeségét hivatott kifejezni. A berlini Képviselőházhoz hasonlóan több államformát is megélt. Az alapkérdések itt is ugyanazok. Reprerzentatívnak tekinthető-e Németország jelenlegi de-

A hamburgi
Városháza,
Németország,
2010
© Wikimedia
Commons

Reichstag
Kupola,
Berlin,
Németország,
tervezte:
Norman Foster
építés,
2015
© Wikimedia
Commons

mokratikus viszonyai között? Építési időszaka ellenére szimbolizálja-e az olyan demokratikus értékeket, mint az átláthatóság és a polgárközeliség? Biztosítja-e a szabad és közvetlen hozzáférést?

Építését az 1842-es nagy tűzvész tette szükségessé, amikor a lángok megfékezése érdekében felrobbantották az 1290-ből származó régi Városházát. Politikai, gazdasági és társadalmi okokból az új Városháza alapkövetételére csak 1886-ban került sor, de már önmagában a tervezési folyamat is feladta a leckét. Egyfelől a XIX. század közepén alig volt tapasztalat egy új közigazgatási épület megtervezésében, másfelől olyan formát kellett találni, amely vizuálisan is különbözik az udvari és állami reprezentációs épületektől. Versenyt hirdettek előbb 1854-ben, majd 1874-ben. Végül egy hamburgi építészekből álló konzorcium kezdhetett bele a munkálatokba, amit akkora érdeklődés övezett, hogy csak jegyvétel ellenében lehetett a helyszínt látogatni. A bokrétaünnepet éppen ötven évvel a régi Városháza felrobbantása után tartották meg. Az épület viszonylag épségben átvészelte a világháborúkat. 1997-ben átfogó felújítására és korszerűsítésére került sor.

A hamburgi Városháza stílusát tekintve „az eklektikus historizmus művészetének reprezentatív összművészeti alkotásaként írható le” (176.). A hagyománytisztelet kifejezése az északi reneszánsz formáinak használata, de szabadon vegyülve megjelennek rajta az északi gótika és a mediterrán klasszicizmus stílusjegyei is. Az épület szimmetrikus felépítésű, közepén 112 méteres, rizalitszerűen kiugró központi torony emelkedik, amely a középkori és reneszánsz városházák hagyományának folytatása. Falfületeihez, szerkezeti és díszítő elemeihez téglá helyett homokkővet használtak, hangsúlyozandó Hamburg különleges kereskedelmi és társadalmi helyzetét. Palotahomlokzatként kivitelezett homlokzata rendkívül gazdagon díszített. A főemeleten található valamennyi reprezentációs és díszterem, így a Bürgerschafté, a szenátusé és a nagy díszterem. „A belső kialakítás és a helyiségek felosztása teljes mértékben a két testület, a Bürgerschaft és a szenátus ellentétes és egyenrangú helyzetének van alárendelve.” (179.) A tartományi parlament a Városháza nyitottabb, visszafogottabb részét használja. Az állampolgárok a díszteremek közül egyedül az úgynevezett polgártermet látogathatják korlátozás nélkül. „A hamburgi városháza politikai reprezentációja – fogalmaz Klinnert – csak keletkezésének ideje felől érthető meg, amelyet a polgárvárosi hagyomány és a birodalmi városi hatalom polaritása jellemezett.” (182.) A kiváltságos helyzetet és hagyománytiszteletet az épület bejárata fölött arany betűs, kőbe vésett jelmondat is kifejezi: „Libertatem quam peperere maiores digne studeat servare posteritas.” (Az atyák kivívta szabadságot az utókor igyekezzék méltósággal meg-

őrizni.) Az épület látványos monumentalizmusa, a korabeli építészet motívumaként, Hamburg polgárságának büszkeségét reprezentálja, és a XIX. század végi és XX. század eleji politikai erőviszonyok történelmi tanúságaként értelmezhető. Klinnert meg is jegyzi, hogy a főemelet magasságában elhelyezett, a polgári foglalkozásokat megjelenítő huszonnyolc szoboralak közt, sőt „az egész épület szerkezeti és formai kivitelezésében, ráadásul nyolcvan év iparosítás után sem találunk sehol »munkást«”. (184.) Ha már történelmileg úgy alakult, hogy a munkásosztály nem képviseltette magát a Bürgerschaftban és a hamburgi hatalomgyakorlásban, akkor a tanulmány záróakkordjaként (nemi) egyenlőséget kifejező genderszavakkal lehet dialektikus igazságot szolgáltatni: „A hamburgi városháza vagy a tartományi parlament politikai építésze azonban *nem* képviseli a demokráciát, a népuralmat és az átláthatóságot, mivel a korszak, amelyben épült, nem ezt a célt szolgálta. [...] Amit azonban megtestesít, az a polgárok és polgárnők uralma.” (185.)

Franziska Carstensen a hageni Fern Universitát oktatójaként főként a parlamentarizmust kutatja. *Mecklenburg-Elő-Pomeránia parlamentje a schwerini kastélyban* című tanulmánya Németország legkisebb tartományi székhelyének országgyűlési épületéről szól. A neoreneszánsz és romantikus stílusú, XIX. századi kastély rendkívüli, a hamburgi Városházát vagy a Maximilianeumot is messze felülmúló pompájával uralja a Schwerini-tóban lévő szigetet, amelyre építették. Az volt a célja, hogy „magába foglalja és egyesítse mind az emlékezetkultúra nemesidinasztikus vonalát, mind a polgárság által hordozott nemzeti történelem és műemlékvédelem nézeteit.” (210.) Mivel a mecklenburg-schwerini parlament az 1920-as években még a közeli udvari színház koncerttermében ülésezett, használták közigazgatási épületként (volt erdészeti hivatal, lakáshivatal stb.) és palotamúzeumként (múzeumi használata részlegesen máig megmaradt), de ott-hont adott rádióműsoroknak, óvodásoknak, működött benne katonai kórház, három évtizeden át iskola óvodapedagógusok számára, Aranytermében pedig hangversenyeket és más rendezvényeket tartottak (a düsseldorfi parlamenthez hasonlóan). A polgárok mindennapjaihoz felhasznált monarchikus épület így nem a hatalmi építészeti jelképe, hanem a schwerini emberek életének természetesebb része.

A tartományi gyűlés 1947-ben ülésezett első alkalommal a kastélyban: „Ezt az egykori fejedelmi székhelyt [...] bátor elhatározással átalakítottuk a Landtag, egyszerűen mind a mecklenburgi nép országházává.” (212.) 1990-ben ezt a döntés megerősítették, amikor a schwerini színház épülete és a rostocki Ständehaus is felmerült alternatívaként. Carstensen felhívja a figyelmet arra az érdekes körülményre, hogy a korabeli politikusi beszédek nem tették

A schwerini kastély, Mecklenburg-Elő-Pomeránia, Németország, 2012
© Wikimedia Commons

szóvá, hogy a demokratikusan választott parlament végül a monarchia kitüntetett épületébe költözött. A Landtag nagyjából a palota összterületének felét használja. Folyosóit a frakciók vették igénybe, a helyiségek kialakítása viszont nagyon eltérő. A különféle minisztériumi épületek karnyújtásnyira helyezkednek el egymástól. A látogatócsoportok számára külön bejárat áll rendelkezésre a múzeumi palotarészen. A régi plenáris terem, amelyet a szerző teljes joggal osztályteremhez hasonlít, huszonhét éven át szolgált a Landtag üléseinek helyszínéül. Akusztikája és ülésrendje nem segítette a viták lefolytatását: a frakciók előlről hátrafelé haladva egy vagy két sorba voltak osztva. A nézők és az újságírók a terem hátsó részében foglalhattak helyet. 2010 márciusában az építészeti bizottság pályázat kiírásáról döntött, amelyben kijelentették: „A térbeli kialakításnak hozzá kell járulnia ahhoz, hogy a polgárok úgy érezzék, meghívást kaptak a parlamenti demokráciában való részvételre, és hogy otthonuknak tekintsek a Landtag épületét.” (219.) A 2017-ben átadott új plenáris termet az egykori Aranyteremben alakították ki. A képviselői üléshelyek egy hozzávetőleg tizenöt méter átmérőjű körben helyezkednek el, amely kisebb, mint a Hessenben (huszonkét méter) és az Észak-Rajna-Vesztfáliában (harminc méter) lévő parlamentben. Kétoldalt egy-egy látogatói emelvény nyúlik a terem fölé, négy sor székkel. Carstensen szerint az átlátszó üvegkorlát a polgárok és a média képviselői, valamint a képviselők közt a transzparencia kifejeződése. Ezzel a nyitottságával és hozzáférhetőségével a plenáris terem „szöges ellentétben áll” – érvel a szerző – a kastély külső építészeti hatásával, ezzel enyhítve az egykori uralkodói székhely és mai használata közti „feltűnő eltérést”. (222.) A kötet előszavában a szerkesztők a demokrácia szívkamrájának (3–4.) nevezik a parlamenti épületeket, plenáris üléstermeket. Carstensen még azzal a hangzatos, de a dolog lényegén cseppet sem változtató helyreigazítással toldja meg a mondanóját, hogy ez a stilizáló nézet a parlamentarizmus félreértéséhez vezethet, mivel „a plenáris ülésteremben zajló eseményeket nagymértékben meghatározza a parlamenti testületekben (parlamenti frakciókban, munkacsoportokban, bizottságokban, a vének tanácsában stb., de a választókerületekben is) folyó előkészítő munka. Ezért [...] a parlament szíve különböző testületeiben dobog.” (223.)

Összefoglalásképpen a demokratikus, nyilvános épületekkel szemben támasztott fő funkcionális-formális követelmény: ne legyenek hivalkodók és tolakodók, hanem álljanak a polgárok rendelkezésére, hogy azok magukénak érezzék a demokratikus döntéshozatal tereit és helyiségeit. Az egyik szerző egy helyütt Adolf Arndt SPD-politikus

Az építkező demokrácia című, sokat idézett beszédével azonosul, amelyet az a Berlini Építészeti Hetek megnyitóján mondott el: „az épületeknek az »emberség« (Menschlichkeit) érzetét kell közvetíteniük, nem szabad »irratlanságukkal« (Riesigkeit) agyonnyomniuk a szemlélőt, és »átláthatóság és hozzáférhetőség« révén kapcsolatot kell teremteniük a demokrácia nyilvánosság-érvével.” (69.) Szintén Arndt vélekedett úgy, hogy az architektúrában tükröződnie kell a demokratikus ígéreteknek: az átláthatóságnak és az elszámoltathatóságnak, ezért – Günter Behnisch és Norman Foster építészekkel egyetemben – arra a következtetésre jutott, mint több esettanulmány érveléséből is kiderül, hogy az üveg az igazi demokratikus építőanyag. Franziska Carstensen saját esettanulmányában azonban igen meggyőzően és bőséges szakirodalmi apparátussal érvel az építészeti átláthatóság paradoxona mellett, szűkösnek és leegyszerűsítőnek tartva e vizuális eszme sajátos logikáját (vö. 224).

Ha nem új építésű parlamentről beszélünk, akkor a kötet tanulmányíróinak sorában érezhetően értelmezői bizonytalanságot, definíciós félszagséget okoz a régi épületek úgynevezett muzealizálódása. Ekkor ugyanis előtérbe kerül azok szimbolikus, történelmi vagy művészeti-ikonikus értéke, és csökken a demokráciát reprezentáló elsődleges jelentés. „A polgárok kevésbé politikai alanyként, mint inkább turistaként vagy nézőként fognak közelíteni az épülethez, aminek következtében az épület és a polgár közti politikai interakció értelmében vett demokratikus teljesítmény háttérbe szorul.” (120.) A schwerini kastély kapcsán Carstensen magyarázkodásba is kezd a „muzealizálódás veszélye” (vö. 225.) miatt.

Talán attól való félelmükben, hogy demokráciadeficiten érik őket, e normatív irányba elmozduló kötet szerzői (néhány bátor kivételtől eltekintve) fenn hirdetett elméleti alapvetésekkel védekeznek a vélelmezett kritika ellen. Közben az elmélethez való túlzott ragaszkodásukban eseti vizsgálataik helyenként öncélúvá válnak, érvelésük ereje pedig rajtaveszt önként vállalt igazodásukon. Nemzetük építészetének demokráciakészségét germán számmisztikával (azaz statisztikákkal), már-már kínos aprólékossággal, tendenciózussá torzuló tézismondatokkal, szavakba ékelt genderszavakkal bizonygatják – és alig leplezett feddével, valahányszor a demokráciabarométer kileng a hibahatáron túl.

Minden relativizáló szándéktól mentesen, okulásul zárjuk Hegel egyik esztétikai alapgondolatának parafrázisával: amilyen tartós és maradandó az építészet műve („muzeálódás” ide vagy oda), olyan képlekeny és mulandó reprezentatív erejének újraértelmezése.